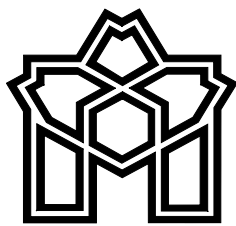

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه علامه طباطبایی
دانشکده مدیریت و حسابداری

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت جهانگردی گرایش برنامه ریزی توسعه

شناسایی ابعاد توسعه‌ی پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام

نگارش

مهدی امینیان

استاد راهنما

دکتر سید مجتبی محمودزاده

استاد مشاور

دکتر اسماعیل قادری

استاد داور

دکتر محمود ضیایی

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم به

امام مہدی علیہ السلام

سپاس و ستایش خدای را، آن دلیل هر برگشته، آن دستگیر هر سرگشته، آن باعث هر راحتی و مرهم هر جراحی، درد هر مردی و درمان هر دردی، آن غفاری که بر اولیای خود رایت نصرت آشکارا کرد، آن مفضلی که دوستان خود را خلعت سیادت و سعادت پوشانید، و آن عادل که بر دشمنان خود باران خواری و نگونساری بارانید.

وحی فرستاد بدان مرد باخبر و بدان سر و سرور کاینات و مقدم موجودات، سلاله ی طهارت و عنصر سیادت و کیمیای سعادت، کان فتوت و مکان نبوت، سر دفتر برگزیدگان و شفاعت خواه رمیدگان و فهرست جریده ی رسیدگان، محمد مصطفی علیه السلام.

از استاد گرامی، آقای دکتر محمودزاده که زحمت راهنمایی این پایان نامه را بر عهده داشتند، تشکر می کنم.

از استاد گرامی، آقای دکتر قادری که زحمت مشاوره این پایان نامه را بر عهده داشتند، تشکر می کنم.

از استاد گرامی، آقای دکتر ضیایی که زحمت داوری این پایان نامه را بر عهده داشتند، تشکر می کنم.

چکیده

نقش جهان بینی و ارزش های حاکم بر جامعه را نمی توان در فرایند توسعه نادیده گرفت. ارزشهای دینی و شاخص های مبتنی بر آن، الگوی توسعه ی بخش های مختلف (مانند گردشگری) در کشورها را ترسیم و تنظیم می کنند. از طرفی، در یک جامعه دینی که ماهیت ارزشهای آن را آموزه های الهی تشکیل می دهد، یکی از عوامل مهم و بنیادی برای دستیابی به پایداری دین است. از آنجا که اسلام دین رسمی و اکثر مردم ایران است، پس، اصول و ارزش های اسلامی نقش تعیین کننده ای در الگوی توسعه ی پایدار گردشگری ایران ایفا می کنند. این تحقیق بر آن است که ابعاد مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام را شناسایی کند. تحقیق به روش تحلیل محتوا انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق در بخش تحلیل محتوا، قرآن کریم می باشد. نمونه در بخش نظرسنجی از خبرگان، شامل یازده نفر از اساتید الهیات و معارف دانشگاه فردوسی مشهد مقدس و دانشگاه علوم اسلامی رضوی و اساتید حوزه و مرکز مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلامی و پژوهشکده ی مطالعات اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد می باشند که به روش غیر تصادفی هدفمند انتخاب شدند. ابتدا داده ها به صورت کتابخانه ای اسنادی جمع آوری گردید، و ابعاد عدالت، تقوی، مصرف و فساد شناسایی شد. سپس با خبرگان مصاحبه صورت گرفت. برای تجزیه تحلیل ابعاد، تحلیل محتوای قرآن کریم با توجه به مقوله های اسراف و تبذیر (مصرف)، قسط و عدل (عدالت)، تقوی و متقین (تقوی) و فساد و مفسد (فساد) صورت گرفت. یافته های تحقیق نشان دهنده ی اهمیت توسعه ی پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام می باشد. نکته ی قابل تأمل در مورد بُعد تقوا می باشد. طبق یافته های تحقیق، بُعد تقوا بالاترین فراوانی را در بین دیگر ابعاد دارد. به طور کلی یافته های تحقیق نشان می دهد که ارزش های اسلامی بسیار گسترده تر و عمیق تر و مؤثرتر به توسعه پایدار پرداخته اند.

واژگان کلیدی: توسعه ی پایدار^۱، توسعه ی گردشگری^۲، توسعه ی اسلامی^۳، عدالت^۴، تقوا^۵، فساد^۶، مصرف^۷.

---

¹ Sustainable Development

² Tourism Sustainable Development

³ Islamic Development

⁴ Justice

⁵ Virtue

⁶ Corruption

⁷ consumption

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه..... ۳
- ۱-۲- بیان مسئله..... ۴
- ۱-۳- اهمیت و ضرورت موضوع..... ۵
- ۱-۴- هدف پژوهش..... ۶
- ۱-۵- سؤال تحقیق..... ۷
- ۱-۶- چارچوب کلان نظری تحقیق..... ۷
- ۱-۷- فرایند تحقیق..... ۸
- ۱-۸- شرح واژگان تخصصی تحقیق..... ۹

فصل دوم: مبانی نظری پژوهش و مروری بر تحقیقات پیشین

- ۲-۱- مقدمه..... ۱۳
- ۲-۲- توسعه..... ۱۴
- ۲-۳- توسعه پایدار..... ۱۸
- ۲-۴- اصول و اهداف توسعه پایدار..... ۲۵
- ۲-۵- ابعاد توسعه پایدار..... ۲۶
- ۲-۶- توسعه پایدار گردشگری..... ۳۳
- ۲-۷- اصول و ابعاد گردشگری پایدار..... ۳۵

- ۳۸ ..... ۲-۸- شاخص های توسعه پایدار گردشگری.....
- ۴۳ ..... ۲-۹- اسلام و توسعه پایدار.....
- ۶۰ ..... ۲-۱۰- مدل مفهومی.....
- ۶۲ ..... ۲-۱۱- پیشینه ی پژوهش.....

فصل سوم: روش اجرای تحقیق

- ۶۷ ..... ۳-۱- مقدمه.....
- ۶۷ ..... ۳-۲- روش تحقیق.....
- ۶۹ ..... ۳-۳- روش گردآوری داده.....
- ۶۹ ..... ۳-۴- جامعه آماری.....
- ۶۹ ..... ۳-۵- نمونه آماری.....
- ۷۰ ..... ۳-۶- روش تجزیه و تحلیل داده.....
- ۷۲ ..... ۳-۷- خلاصه فصل.....

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده های تحقیق

- ۷۵ ..... ۴-۱- مقدمه.....
- ۷۵ ..... ۴-۲- مصرف.....
- ۷۸ ..... ۴-۳- عدالت.....
- ۸۰ ..... ۴-۴- تقوا.....
- ۸۷ ..... ۴-۵- فساد.....

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۹۵	۵-۱- مقدمه.....
۹۵	۵-۲- بحث.....
۱۰۵	۵-۳- نتیجه گیری.....
۱۰۶	۵-۴- پیشنهادات برای پژوهش های آتی.....
۱۰۶	۵-۵- محدودیت های تحقیق.....
۱۰۷	منابع و مآخذ.....

فهرست شکل ها

۸	شکل ۱-۲- فرآیند تحقیق.....
۶۰	شکل ۲-۱- مدل مفهومی توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام.....
۷۱	شکل ۳-۱- ابعاد و مقوله های تحقیق.....

فهرست جدول ها

- جدول ۱-۲- شاخص های توسعه پایدار گردشگری ۴۲
- جدول ۱-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد مصرف ۷۶
- جدول ۲-۴- آیات مقوله ی اسراف ۷۷
- جدول ۳-۴- آیات مقوله ی تبذیر ۷۷
- جدول ۴-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد عدالت ۷۸
- جدول ۵-۴- آیات مقوله ی عدل ۷۹
- جدول ۶-۴- آیات مقوله ی قسط ۸۰
- جدول ۷-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد تقوا ۸۱
- جدول ۸-۴- آیات مقوله ی تقوا ۸۲
- جدول ۹-۴- آیات مقوله ی متقین ۸۵
- جدول ۱۰-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد فساد ۸۷
- جدول ۱۱-۴- آیات مقوله ی فساد ۸۸
- جدول ۱۲-۴- آیات مقوله ی مفسد ۸۹
- جدول ۱۳-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های تحقیق ۹۰
- جدول ۱۴-۴- فراوانی نسبی ابعاد توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام ۹۱

فهرست نمودارها

- نمودار ۴-۱- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد مصرف..... ۷۶
- نمودار ۴-۲- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد عدالت..... ۷۸
- نمودار ۴-۳- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد تقوا..... ۸۱
- نمودار ۴-۴- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های بُعد فساد..... ۸۷
- نمودار ۴-۵- تعداد و فراوانی نسبی مقوله های تحقیق..... ۹۰
- نمودار ۴-۶- فراوانی نسبی ابعاد توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام..... ۹۱

فصل اول: طرح و کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

صنعت گردشگری به عنوان صنعتی پویا و دارای ویژگی های بارز و منحصر به فرد، بخش مهمی از فعالیت های اقتصادی و تولیدی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را به خود اختصاص داده است (UNWTO, 2007). از طرفی، گردشگری تأثیر مهمی بر محیط های ساخته شده و طبیعی و بر فرهنگ جوامع میزبان دارد. این تأثیرات بسته به چگونگی مدیریت و توسعه می تواند مثبت یا منفی باشد (WTO, 2007). ناپایداری توسعه جوامع بشری در دو قرن اخیر، و پیامدهای مخرب و زیانبار آن، توجه به اصل پایداری را هر چه بیشتر مورد تأکید قرار می دهد. مفهوم پایداری ریشه در یک اصل اکولوژیکی دارد. بر اساس این اصل، اگر در هر محیطی به اندازه توان طبیعی فرآوری محیط زیست بهره برداری انجام شود، اصل سرمایه به طور پایدار باقی می ماند (مخدوم، ۱۳۷۸). البته پایداری توسعه منحصر به محیط طبیعی نمی شود بلکه محیط انسان ساخت، فرهنگ و اجتماع و موارد بسیار دیگر را دربر می گیرد. لحاظ کردن پایداری در توسعه از مهمترین ملزوماتی است که در برنامه ریزی گردشگری باید نقش اصلی را داشته باشد (فرج زاده اصل، ۱۳۸۷). برای دستیابی به توسعه ی پایدار گردشگری، توجه به ارزش های دینی و فرهنگ جامعه محلی اهمیت فراوان دارد. از این رو، توسعه و پیشرفت کشورهای [اسلامی] نیز باید در بستر فرهنگ خودی و از درون سنت بومی سر برآورد (سعادت، ۳۸۹). بنابراین ارزشهای دینی و شاخص های مبتنی بر آن، الگوی توسعه در کشورها را ترسیم و تنظیم می کنند (متفکر آزاد و خورشید دوست، ۱۳۸۵). بنابراین، در زمینه دستیابی به توسعه پایدار در کشورهای اسلامی، پیاده سازی مدل های توسعه ای که در برگیرنده ی ارزش های اسلامی باشد، ضروری است.

۱-۲- بیان مسئله

اقتصاد نو در اندیشه رشد مداوم اقتصادی، اقدام به استفاده گسترده از منابع زیست محیطی کرد، که در بسیاری از موارد با تخریب آن‌ها و آسیب رساندن به محیط زیست همراه بوده است (فراهانی فرد، ۱۳۸۵). بر اساس تاریخ نگاری وقایع توسعه، بظاهر تا اوایل دهه ۱۹۶۰، توسعه فرآیندی اقتصادی و تکنولوژیکی به شمار می‌آمد، که صرفاً در افزایش سرانه محصول ناخالص ملی، و به صورت ایجاد فرصت‌های اقتصادی و شغلی و تامین سایر امکانات اقتصادی ضروری، برای توزیع وسیع تر منافع اقتصادی و اجتماعی تبلور یافته بود، و این همان تلقی مفهوم کمیت پذیر توسعه یا تلقی رشد از توسعه بود (تودارو، ۱۳۸۲). اما بتدریج با مطالعه شرایط مختلف کشورها به ویژه کشورهای توسعه نیافته، برداشت‌ها فراتر از مفهوم رشد اقتصادی رفت و اگر چه حول محور تحولات اقتصادی بود اما تعریف مفهوم توسعه اشاره ای به ساختارهای اجتماعی و تغییرات آنها نمودند (همان). همگان نسبت به استراتژی توسعه حساس شده و حفاظت از محیط زیست را وظیفه عمومی تلقی کردند. برای همین از اوایل دهه ۱۹۷۰، در رویکردهای علمی به توسعه تجدید نظر اساسی پدید آمد (دیرباز و دادگر، ۱۳۸۶). بحران زیست محیطی و واکنش جهانی در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، منشاء مفهوم جاری توسعه پایدار بود (شارپلی، ۲۰۰۲). بالاخره، مفهوم توسعه پایدار در سال ۱۹۸۷، با انتشار "آینده مشترک ما"، به عنوان گزارش برانتلند، توسط کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه رسمیت یافت (رضوانی، ۱۳۸۷). به مرور زمان مفهوم توسعه پایدار از یک مفهوم به شدت زیست محیطی به مفهومی که شامل برابری دسترسی به منابع طبیعی است، تحول یافت (همان). رویکرد توسعه پایدار گردشگری نیز، همسو با پذیرش جهانشمول پارادایم توسعه پایدار در مجامع علمی و تصمیم گیری، از دهه ۱۹۹۰ به بعد وارد ادبیات گردشگری شد. [زیرا] توسعه گردشگری در کنار آثار اقتصادی دارای آثار اجتماعی - فرهنگی و محیطی نیز می‌باشد (یاوری، ۱۳۹۰). اما باید توجه داشت که هیچ‌الگوی از پیش تعیین شده ای و جهان شمولی برای راهبری جامعه در مسیر توسعه وجود ندارد. دادلی سیرز در این باره می‌گوید: "الگوی اقتصادی مورد پذیرش در بیشتر کشورهای در حال توسعه همان الگوی اقتصادهای پیشرفته صنعتی و مبتنی بر نظام بازار بوده است. در حالی که به علت وجود نهادها و ساختارهای اجتماعی متفاوت در کشورهای در حال توسعه این الگو قادر به حل مشکلات آنها نیستند" (متوسلی، ۱۳۸۲؛ به نقل از متفکر آزاد و خورشید دوست، ۱۳۸۵). بنابراین، ارزش‌های دینی و شاخص‌های مبتنی بر آن، الگوی توسعه در کشورها را ترسیم و تنظیم می‌کنند (متفکر آزاد و خورشید دوست، ۱۳۸۵). استفاده‌ی از الگوهای توسعه‌ی غربی بدون در نظر گرفتن ارزش‌های ملی و منطقه‌ای، یکی از دلایل عدم توسعه‌ی مطلوب و پایدار در ایران طی سالیان متمادی می‌باشد. همانطور که مدرنیته غربی در بستر تاریخی و فرهنگی غرب تولد یافته است، توسعه و پیشرفت در [ایران] نیز باید در بستر فرهنگ خود و از درون سنت بومی سر برآورد (سعادت، ۱۳۸۹). از آنجا که در یک جامعه دینی که ماهیت ارزش‌های آن را آموزه‌های الهی تشکیل می‌دهند یکی از عوامل مهم و بنیادی دین است (سعادت، ۱۳۸۹)، و از طرفی، دین رسمی و اکثریت مردم ایران اسلام می‌باشد، پس، برنامه‌ی توسعه‌ی گردشگری در ایران باید برگرفته از ارزش‌ها و شاخص‌های اسلامی باشد. بدیهی است این به معنای رد مطلق علوم و اندیشه‌ها

و سیاست‌های وارداتی نیست بلکه مراد این است که اندیشه‌های وارداتی را باید با معیارهای خود ارزیابی کرد، نقاط قوت آن را تقویت کرد و نقاط ضعف آن حذف شود تا در یک کلام رنگ و بوی هویت ملی به خود بگیرد) متفکر آزاد و خورشید دوست، ۱۳۸۵). از طرفی، در خصوص رابطه دین و توسعه، دیدگاه‌های متفاوت و بعضاً متضادی ارائه شده است. عده‌ای به کلی منکر نقش دین در توسعه هستند و آن را عامل منفی ارزیابی کرده‌اند و در طرف دیگر، جمعی به آثار سازنده آن توجه داشته‌اند (موسایی، ۱۳۹۰). با نگاهی به واقعیت‌های اجتماعی و تاریخی جوامع اسلامی، ملاحظه می‌شود که بسیاری از کشورهای اسلامی نسبت به کشورهای توسعه یافته، توسعه نیافته باقی مانده‌اند. آیا این نشان دهنده این است که اسلام عامل پس رفت و عقب ماندگی جوامع اسلامی است؟ تاریخ کشورهای اسلامی در قرون سه و چهار هجری قمری خلاف این گفته را نشان می‌دهد. بنابراین، این تحقیق بر آن است تا به شناسایی ابعاد توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه اسلام، یک مدل توسعه منطبق با فرهنگ و ارزش‌های اسلامی ارائه کند.

۳-۱- اهمیت و ضرورت موضوع

بر اساس گفته‌ها و نظرات بسیاری از متفکران مغرب زمین، جوامع غربی زمانی در مسیر توسعه قرار گرفته و به تجدید رسیده‌اند که، دین مسیحیت را کنار گذاشته یا دست به اصلاحات بنیادی در آن زدند (سعادت، ۱۳۸۹). طبق این گفته دین مانع توسعه بشری می‌شود. با نگاهی به تاریخ کشورهای اسلام در قرون سوم و چهارم هجری این تفکر سکولاری مورد انتقاد قرار می‌گیرد. آن زمان اوج شکوفایی کشورهای اسلامی مخصوصاً ایران در عرصه‌های مختلف بود. یکی از مواردی که هویت و سلامت تمدنی را تضمین می‌کند و اعضای آن تمدن و جامعه را از احساس حقارت در مقابل بیگانگان و از خود بیگانگی محفوظ می‌دارد و به او عزت و اعتماد به نفس و هویت می‌بخشد، این است که اعضای آن جامعه احساس کنند همه چیزهای مرتبط با آنها و جامعه‌شان در قلمروهای مختلف نظر و عمل متعلق به خودشان است (امین زاده و تقی زاده، ۱۳۷۸). اکنون نباید تنها به اصول و مفاهیم [توسعه پایدار] که غربیان به آنها دست یافته و مروجش هستند بسنده کنیم، بلکه باید مبانی نظری جامع آن را بر مبنای تفکر و اعتقادات اسلامی تنظیم کنیم و در مرحله بعد نه تنها خود آن را به کار بگیریم بلکه به عنوان نسخه کامل توسعه پایدار که به همه قلمروهای حیات انسان و جهان طبیعت توجهی در خور دارد به جوامع اسلامی و جهانیان نیز عرضه نماییم (همان). از طرفی، دغدغه‌هایی مانند آلودگی هوا، تغییرات اقلیم، گرم شدن زمین، توسعه نامتوازن شهرها و بسیاری موارد دیگر، همه در زمانی به وجود آمده‌اند که بشر در جهت توسعه گام برداشته است. حتی با لحاظ کردن مفهوم پایداری به توسعه، باز هم شاهد توسعه نامتوازن و نامناسب هستیم. شاید نبود انگیزه و محرک قوی با پشتوانه‌ای عظیم در دستورات و رهنمودها و اصول توسعه پایدار دلیل این امر باشد. دین اسلام این کمبود را به خوبی پوشش می‌دهد. دین اسلام می‌تواند بدون اخذ الگوی غربی،

مسیر توسعه را فراروی امت اسلامی هموار نماید(سعادت، ۱۳۸۹). اسلام تنها یک مذهب نیست، بلکه یک روش زندگی است که روابط انسانها را باهم و روابط بین انسانها و محیط را سازماندهی می کند.(Al-Jayyousi, 2012). از نظر اسلام توسعه یک امر فطری است، چرا که در توسعه دست یافتن به یک وضعیت مطلوب مدنظر بوده و دست یافتن به یک وضعیت مطلوب بیان دیگری از مفهوم تکامل انسان است. چون اسلام انسان را کمال طلب و مختار می داند و اعتقاد به توسعه از لوازم این دو محسوب می شود، در نتیجه خود به خود اعتقاد به توسعه و کمال مورد تایید اسلام نیز می باشد(موسایی، ۱۳۷۳).

شناسایی ابعاد توسعه پایدار گردشگری از نگاه اسلام از چند منظر ضرورت دارد. نخست از دید بین المللی، داشتن موضوع مکتبی در این باره در سطح بین المللی و ارائه راه حل هایی در این زمینه باعث گسترش دین و دانش دینی در زمینه توسعه پایدار (گردشگری) خواهد شد. دوم از نظر داخلی، در طول ۳۰ سال گذشته علیرغم کوشش های فراوان هنوز الگوی توسعه مشخصی که با ارزش ها و اعتقادات اسلامی همخوانی داشته باشد و کشور را به سمت کمال هدایت کند ارائه نشده است. سوم، این امر موجب برخورداری توسعه گردشگری از یک پشتوانه و پایگاه حمایتی مردمی می گردد.

۴-۱- هدف تحقیق

هدف این پژوهش عبارت است از:

- شناسایی ابعاد توسعه پایدار گردشگری از نظر اسلام

۵-۱- سوال تحقیق

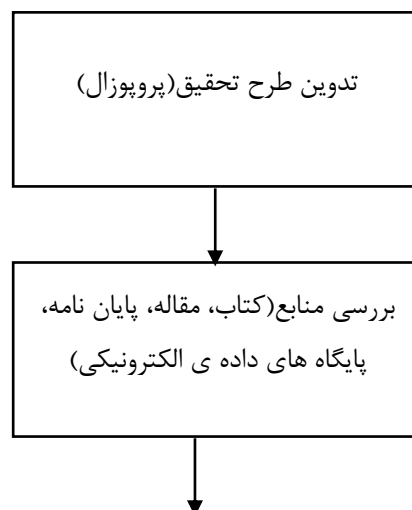
سوالی که این پژوهش به دنبال آن هست عبارت است از:

- ابعاد توسعه پایدار گردشگری از نظر اسلام چیست؟

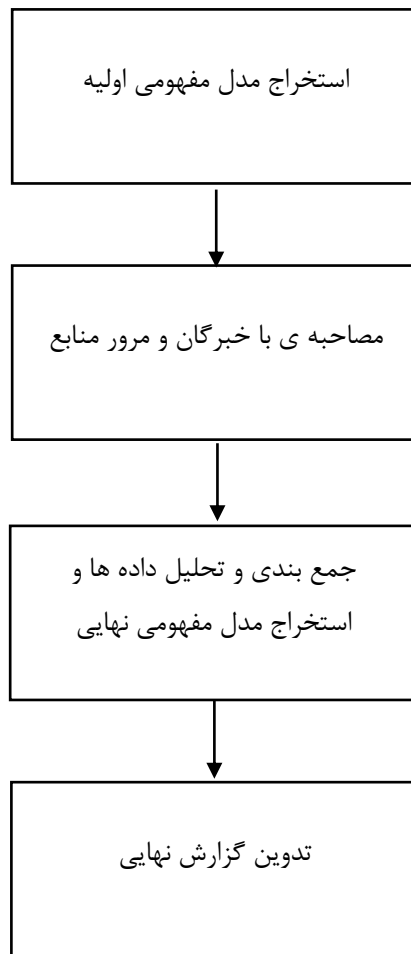
۶-۱- چارچوب کلان نظری تحقیق

در سال های اخیر، دین بازگشت قابل توجهی به جایگاه خود در چرخه ی توسعه داشته است. دین به عنوان ابزاری برای حل تعارض و ایجاد صلح، نسبت به موضوعات اساسی توسعه مانند محیط زیست نقش مهمی ایفا می کند(هینز، ۱۳۹۰). در یک جامعه دینی که ماهیت ارزشهای آن را آموزه های الهی تشکیل می دهد، یکی از عوامل مهم و بنیادی دین است(سعادت، ۱۳۸۹). ارزشهای دینی و شاخص های مبتنی بر آن، الگوی توسعه در کشورها را ترسیم و تنظیم می کنند(متفکر آزاد و خورشید دوست، ۱۳۸۵). از طرفی، گردشگری یکی از ارکان اصلی توسعه در جهان بشمار می آید، و بسیاری از برنامه ریزان و سیاست گذاران توسعه نیز از صنعت گردشگری به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر توسعه پایدار یاد می کنند(داغستانی، ۱۳۹۱). با توجه به تاثیر شگرف گردشگری در زمینه های اقتصادی، [زیست محیطی، سیاسی، بهداشتی]، اجتماعی و فرهنگی در جوامع امروز، باید با نظری بلند و مدیریتی (سلیمانی و همکاران، ۱۳۹۱)، مسؤله و کارا به برنامه ریزی توسعه متناسب با منطقه پرداخت تا از این طریق اثرات منفی گردشگری را به حداقل رساند. بنابراین، برنامه توسعه گردشگری در کشورهای اسلامی نیز باید بر گرفته از ارزشهای اسلامی باشد. از دیدگاه اسلام توسعه فرایندی است که در آن، در کیفیت و کمیت زندگی فردی و اجتماعی انسان بر مبنای اندیشه اسلامی تحول اساسی پدید می آید تا نیازهای اساسی مادی و معنوی انسان را در همه زمینه های زندگی اش تأمین کند(نقی پور و احمدی، ۱۳۸۷). مسلمان(شیعه) با اعتقاد به توحید، معاد، نبوت، عدل و امامت، و لحاظ کردن دستورات الهی و راهنمایی های بزرگان دینی در زمینه های گوناگون در جهت توسعه پایدار گردشگری تلاش می کند.

۷-۱- فرایند تحقیق

شکل ۱-۲، فرایند تحقیق

۸-۱- شرح واژگان تخصصی تحقیق

توسعه پایدار

توسعه پایدار اینگونه تعریف می‌شود " توسعه ای که نیازهای نسل حاضر را، بدون توافق در مورد توانایی‌های نسل آینده در برآورده کردن نیازهایشان، تامین کند(M M Shah, 2008). توسعه ای پایدار است که بهبود زندگی نه فقط نسل حاضر، بلکه نسل‌های آینده را نیز در نظر دارد(laura klein & Kelleher, 1999).

توسعه پایدار در یک کلیت درصدد فراهم آوردن راهبردها و ابزارهایی است که بتواند به پنج نیاز اساسی زیر پاسخ بگوید:

▪ تلفیق حفاظت و توسعه

- تامین نیازهای اولیه زیستی انسان
- دستیابی به عدالت اجتماعی
- خودمختاری و تنوع فرهنگی
- حفظ یگانگی اکولوژیکی (پاپلی یزدی وسقایی، ۱۳۸۶).

توسعه پایدار گردشگری

گردشگری پایدار نیازهای گردشگران زمان حال و جوامع میزبان را برآورده میکند و در عین حال فرصت ها را برای آینده توسعه و گسترش می دهد و منابع را به گونه ای مورد استفاده قرار می دهد که همزمان با حفظ ارزش های فرهنگی، فرآیندهای اکولوژیکی و تنوع زیستی، به نیازهای اقتصادی، اجتماعی و زیبا شناختی پاسخ داده شود (Australian Government, 2004). گردشگری پایدار گردشگری است که هماهنگی و یکپارچگی فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی یا زیست محیطی مقصد گردشگری را در بلند مدت به خطر نیاندازد.

توسعه گردشگری پایدار نوعی از توسعه است که در آن نیازهای گردشگران و مقصد در حال حاضر برآورده شود، ضمن آنکه این منابع حفاظت شده و همچنین فرصتهای آتی برای استفاده آینده از آنها افزایش یابند (Soleimanpour, 2004).

توسعه اسلامی

توسعه اسلامی فرآیند تحول بلند مدت و همه جانبه (نه فقط اقتصادی) و ساختاری و کیفی درون نظام اجتماعی - فرهنگی اسلامی به نام جامعه (دولت - ملت) است که نیازهای واقعی را با روش های عقلایی و در چارچوب احکام اسلام و در جهت هدف های برآورده می کند. در این فرآیند خرده نظام های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه [بیش از پیش با هم انطباق یافته]، و با خود مختاری نسبی از یکدیگر ثروت، قدرت، همبستگی و معرفت، تولید می کنند (جهانیان، ۱۳۸۹).

فصل دوم : مبانی نظری پژوهش و مروری بر تحقیقات پیشین

۱-۲- مقدمه

توسعه در روند کنونی خود، منجر به تحلیل منابع و تخریب محیط زیست می شود. از این رو توجه بسیاری به توسعه پایدار معطوف گردیده است. توسعه پایدار، تمامی ابعاد زندگی مانند، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، زیست محیطی و سیاسی را شامل می شود. بنابراین، برای رسیدن به توسعه پایدار، توجه به تمام ابعاد توسعه مهم است. تمامی بخش ها (گردشگری، کشاورزی، صنعت و معدن و ...)، بایستی در طرح های توسعه ای خود، پایداری را لحاظ کنند. مفهوم توسعه پایدار گردشگری، پایدار نمودن ارتباط بین سه مولفه مهم؛ بازدیدکننده، جوامع میزبان و محیط زیست است. هر منطقه ای برای رسیدن به توسعه پایدار گردشگری، نیازمند پیاده سازی اصول ارزشی خود می باشد. ارزش های فرهنگی و دینی نقش تعیین کننده ای در ساختار توسعه پایدار گردشگری هر کشوری ایفا می کنند. فصل حاضر به شناسایی مفاهیم مورد استفاده در این پژوهش پرداخته است. مفاهیم معرفی شده عبارتند از:

توسعه، توسعه پایدار، اصول و اهداف توسعه پایدار، ابعاد توسعه پایدار، توسعه پایدار گردشگری، اصول و ابعاد توسعه پایدار گردشگری، شاخص های توسعه پایدار گردشگری، اسلام و توسعه پایدار، مصرف، عدالت، تقوا و فساد. مدل مفهومی پژوهش نیز ارائه گردیده است. در پایان، در بخش پیشینه پژوهش، مروری بر تحقیقات مرتبط، شده است.

۲-۲- توسعه

نیم قرنیه که بر حضور جدی واژه توسعه گذشته، مفهوم آن دچار دگرگونیهای فراوان و پی در پی شده است. در سال ۱۹۵۷، رشد یا توسعه را افزایش تولید سرانه کالاهای مادی تعریف کردند. رشد اقتصادی، به افزایش کمی و مداوم در تولید یا درآمد سرانه کشور اطلاق می شود. در دهه ی ۱۹۶۰، مفهوم توسعه به رشد اقتصادی محدود شد (زاکس، ۱۳۷۷)، و معتقد بودند وقتی کشورها از افزایش رشد اقتصادی برخوردار شوند، ظرفیت تولیدی آنها بالا رفته و به توسعه اقتصادی خواهند رسید. اما رشد و توسعه دو مفهوم متفاوت ولی مرتبط به هم هستند. در دهه ی ۱۹۶۰، مفهوم دگرگونی نیز به رشد اضافه شد و توسعه را عبارت از رشد به علاوه دگرگونی با هدف بهبود کیفیت زندگی مردم دانستند. این در حالی است که توسعه اقتصادی مفهوم گسترده تری دارد و طبق آن، دربرگیرنده تغییرات کیفی در خواسته های اقتصادی، انگیزه ها و سازمان تولید است. به هر حال توسعه اقتصادی